

О. С. Кізлова*

ІПОТЕКА МОРСЬКИХ СУДЕН

Важливість засобів забезпечення виконання зобов'язань у судноплавстві прослідковується протягом історії морського права. Достовірні відомості про походження правового інституту іпотеки морських суден практично невідомі.

Найбільш древнім відомим договором, що представляє собою договір позики під заставу судна, був договір бодмереї. Цей договір укладався капітаном судна на користь кредитора для забезпечення його зобов'язань за договором позики, відомий був ще грецькому праву і зустрічався й у римському праві. Термін “бодмерея” використовувався до ХІХ століття, коли даний інститут як засіб забезпечення виконання зобов'язань перестав задовольняти інтереси сторін. Здійснювати бодмерею міг тільки капітан судна і тільки у випадках крайньої необхідності (нестача припасів, непридатність устаткування, відсутність коштів для продовження рейсу), при цьому судно повинне було знаходитися удалечині від порту приписки. Предметом застави було тільки судно і тільки у випадках, коли застава судна не забезпечувала необхідну суму, закон дозволяв капітану закласти вантаж. Власник закладеного вантажу на який звернене стягнення, мав право звернутися до капітана і додатково до судовласника з вимогою відшкодування втраченої власності. Такі основні риси древнього виду іпотеки морських судів, що діяла й у російському праві.

Бодмереї поступово була замінена заставою морських суден за англосаксонським правом й іпотекою морських суден за континентальним правом.

Основу сучасного законодавчого регулювання застави і іпотеки в Україні складають Цивільний кодекс України¹ 2003 р., Закон України “Про заставу”² 1992 р., Кодекс торговельного мореплавства України³ 1995 р., Закон України “Про іпотеку”⁴ 2003 р.

Слід зазначити, що перераховані законодавчі акти регулюють питання, пов'язані з поняттям і підставою виникнення застави, поняттям суб'єктів правовідносини, розкривають зміст предмета застави, окремі види застави, основні вимоги до договору застави, а також ряд інших питань.

Беручи до уваги загальні положення українського законодавства про заставу, необхідно відзначити, що іпотека морських суден є самостійним способом забезпечення виконання основного зобов'язання. Тобто містить усі ознаки застави — є залежною від основного зобов'язання, має додатковий (акцесорний) характер, може забезпечувати лише дійсне зобов'язання або задоволення вимоги, яка може виникнути в майбутньому на підставі договору, що набрав чинності.

Із січня 2004 року набув чинності закон “Про іпотеку” від 5 червня 2003 р. З цього часу розділ II закону “Про заставу”, яким регулюються питання застави нерухомого майна — іпотеки, втратив силу. Закон “Про іпотеку” регулює відносини, які виникають у зв'язку з іпотекою, й у випадку іпотеки морських суден, крім того, іпотека морських суден безпосередньо передбачена главою 3 КТМ України. Відповідно до українського законодавства стосовно морських суден використовується правовий режим іпотеки.

Предметом іпотеки може бути будь-як готове судно або судно, що будується, зареєстроване в Державному судновому реєстрі України або Судновій книзі України.

© Кізлова О. С., 2006

* докторант Одеської національної юридичної академії, кандидат юридичних наук, доцент

¹ ОВУ. — 2003. — № 11. — Ст. 461.

² ВВР. — 1992. — № 47. — Ст. 642.

³ ВВР. — 1995. — № 47. — Ст. 349.

⁴ ОВУ. — 2003. — № 28. — Ст. 1362.

КТМ України 1995 р. у ст. 15 визначає судно як самохідну чи несамохідну плавучу споруду, що використовується:

- 1) для перевезення вантажів, пасажирів, багажу і пошти, для рибного чи іншого морського промислу, розвідки і добування корисних копалин, рятування людей і суден, що зазнають лиха на морі, буксирування інших суден та плавучих об'єктів, здійснення гідротехнічних робіт чи піднімання майна, що затонуло в морі;
- 2) для несення спеціальної державної служби (охорона промислів, санітарна і карантинна служби, захист моря від забруднення тощо);
- 3) для наукових, навчальних і культурних цілей;
- 4) для спорту;
- 5) для інших цілей.

Рибальське судно — будь-яке торгове судно, використовуване для рибного чи іншого морського промислу. КТМ України визначено поняття ядерного судна, однак, стверджується, що воно не може бути предметом застави за участю фізичних і приватних юридичних осіб.

Визначальними термінами, що містяться в понятті, закріпленому в ст. 15 КТМ України, є “плавуча споруда”, тому що судном може бути визнано тільки “споруду”, тобто штучно і цілеспрямовано створений об'єкт, а не який-небудь природний предмет у морі, і судном є тільки “плавуча споруда”, що не тільки може плавати, а і спеціально створене для цієї мети. У радянській юридичній літературі при визначенні поняття морського судна розрізняли два визначення судна — як технічного засобу (транспортне, промислове, науково-дослідницьке і т. д.) і як підприємство, як суб'єкта права. Предметом іпотеки є судно саме в першому визначенні — як об'єкт права.

Одне і теж морське судно може одночасно бути предметом декількох іпотек, при цьому заставне право попереднього заставоутримувача зберігає свою силу.

Поняття морської іпотеки дається у ст. 364 КТМ України, де визначається, що будь-яке судно, що зареєстровано в Державному судовому реєстрі України або Судовій книзі України, може бути закладене відповідно до чинного законодавства судовласником (іпотечним заставником) для забезпечення зобов'язання кредитору (іпотечному заставоутримувачу). Договір іпотеки морського судна повинний бути оформлений у письмовому вигляді, у ньому визначаються найменування і місцезнаходження сторін, вимоги, що забезпечуються іпотекою, їхній розмір і терміни виконання зобов'язання, оцінка і місцезнаходження судна й інші умови.

Договір іпотеки повинен бути нотаріально засвідчений за місцем реєстрації судна в державному судовому реєстрі або Судовій книзі України. Встановлюється, що іпотечний заставодавець повинен вести Книгу запису іпотек, в якій передбачено внесення своєчасного, достовірного і відповідного запису договору у триденний термін із моменту нотаріального посвідчення договору іпотеки.

Переважні права заставоутримувачів при перезаставі одного морського судна на відшкодування їхніх вимог реалізуються залежно від дати і часу реєстрації іпотеки в Книзі запису іпотек.

Іпотечним заставоутримувачем може бути будь-яка юридична або фізична особа України, або іноземний суб'єкт, якому відповідно до законодавства України може бути відчужене судно. Права та обов'язки сторін за договором іпотеки морського судна, порядок оформлення договорів визначаються законодавством країни іпотечного заставоутримувача, якщо інше не встановлено угодою сторін. Якщо кредитор — заставоутримувач є громадянином України, то права та обов'язки сторін за договором іпотеки морського судна визначаються законом України “Про іпотеку”. Іпотека передбачає, що предмет іпотеки у нашому випадку — морське судно, залишається в заставодавця або третьої особи. При цьому іпотекодавець зберігає право володіння і користування морським судном відповідно до його призначення. Ст. 9-10 Закону встановлюють права й обов'язки іпотекодавця, одним із обов'язків якого є вживання заходів, необхідних для збереження предмета

застави, його страхування за свій рахунок і т. д. Ст. 10 закону встановлює права іпотекодержателя, у тому числі право вимоги від іпотекодавця вживання заходів, необхідних для збереження предмета застави (морського судна) і т. д.

Основним правом іпотекодержателя, за договором іпотеки, є передбачене ст. 3 Закону “Про іпотеку” право задовольнити забезпечені нею вимоги за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими особами, права чи вимоги яких на передане в іпотеку нерухоме майно не зареєстровані у встановленому законом порядку або зареєстровані після державної реєстрації іпотеки у випадку невиконання чи неналежного виконання боржником забезпеченого заставою зобов’язання.

Іпотекодержатель одержує право звернути стягнення на закладене судно, якщо на момент настання терміну виконання зобов’язання, забезпеченого іпотекою, воно не буде виконане (ст. 368 КТМ України).

Звернення стягнення на закладене судно здійснюється за рішенням суду, господарського суду або Морської арбітражної комісії, якщо інше не передбачено законодавством України. Можливість безперечного звернення стягнення на обтяжене іпотекою морське судно за виконавчим написом нотаріуса виключається.

За рахунок закладеного судна іпотечний застауотримувач вправі відшкодувати свої вимоги в повному обсязі, включаючи відсотки, збитки. У випадках, передбачених законом або договором іпотеки — неустойку. Відшкодуванню підлягають також витрати застауотримувача, зв’язані з відшкодуванням вимог, забезпечених іпотекою. Якщо інше не встановлено законом або іпотечним договором, іпотекою також забезпечуються вимоги іпотекодержателя щодо відшкодування:

- витрат, пов’язаних з пред’явленням вимоги за основним зобов’язанням і зверненням стягнення на предмет іпотеки;
- витрат на утримання і збереження предмета іпотеки;
- витрат на страхування предмета іпотеки;
- збитків, завданих порушенням основного зобов’язання чи умов іпотечного договору.

(ст. 7 Закону “Про іпотеку”).

Реалізація закладеного судна, на яке звернене стягнення, здійснюється відповідно до чинного законодавства України, і є другим кроком при задоволенні вимог кредитора — застауотримувача з вартості закладеного майна. Майно, на яке звернене стягнення, може бути реалізовано або з аукціонів (публічних торгів), або іншим способом, передбаченим договором сторін. Вибір способу реалізації повинен бути заздалегідь передбачений сторонами в договорі. Порядок реалізації залежить головним чином від характеристик закладеного майна, його виду, властивостей і якостей, з обліком досить громіздкої процедури продажу закладеного майна з аукціонів (публічних торгів). Проведення аукціонів (публічних торгів) по реалізації закладеного майна регулюється “Положенням про порядок проведення аукціонів (публічних торгів) по реалізації закладеного майна”⁵, затвердженим Постановою КМ України від 22 грудня 1997 року із наступними змінами та доповненнями.

Реалізація з аукціонів закладеного майна виробляється державними виконавцями на підставі виконавчого листа судді чи наказу господарського судді.

Реалізації закладеного судна повинна передувати публікація судового рішення господарського суду, Морської арбітражної комісії про продаж арештованого судна в одній із центральних газет протягом трьох днів. Публікація повинна містити відомості про предмет продажу, умовах, місці продажу і часу, інші обставини.

У випадку примусового продажу закладеного судна всі іпотеки, а також усі морські застави й інші обставини припиняють свої дії з умовою, що:

⁵ ОВУ. — 1998. — № 2. — Ст. 50.

1. на момент продажу судно або судно, що будується, знаходилося на території України;
2. продаж здійснювався відповідно до законодавства України.

Відповідно до цих умов суд, господарський суд або Морська арбітражна комісія з прохання покупця видає йому сертифікат, що підтверджує те, що продане судно не обтяжене ніякими іпотеками.

Якщо покупець закладеного судна є юридичною або фізичною особою — резидентом України, чи судно право власності на судно реєструються на ім'я покупця. Якщо покупцем є іноземна юридична або фізична особа орган, що реєструє судно або право власності на судно, що будується, зобов'язаний видати цьому покупцю сертифікат про виключення судна з Державного судового реєстру, Суднової книги України або про право власності на судно, що будується для реєстрації в іноземному реєстрі.

Крім примусового виконання зобов'язання шляхом продажу закладеного судна, морська іпотека припиняється з припиненням основного зобов'язання або на загальних підставах, передбачених законом України "Про іпотеку". У випадку припинення морської іпотеки слід зробити відповідний запис у судовому реєстрі, де зареєстрована іпотека морського судна.

